

УДК 94:341.43-054](410)"1944/1948"

DOI: <http://doi.org/10.17721/2524-048X.2019.14.101-113>

Олена Науменко, аспірантка,
Львівський національний університет імені Івана Франка
Львів, Україна

ПОЛІТИКА БРИТАНСЬКОГО УРЯДУ ЩОДО РЕПАТРІАЦІЇ РАДЯНСЬКИХ *DPs* ІЗ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ У 1944–1948 рр.

Анотація. У статті розглянуто та охарактеризовано правовий аспект репатріації громадян із таборів для переміщених осіб у політиці урядових кіл Великої Британії; коротко зазначено та проаналізовано рішення міжнародних зустріч вищих посадових осіб, які були покликані забезпечувати організацію та діяльність цього процесу; розкрито суть та значення ялтинських угод для повернення *displaced person* (далі – *DPs*). Зокрема, після Ялтинської конференції виразно прослідковується виокремлення двох підходів до здійснення репатріації. Радянський уряд прагнув до повернення усіх без винятку переміщених осіб, у той же час Велика Британія надала альтернативу усім неохочим до повернення на Батьківщину. Такі особи, з огляду на дане твердження, з категорії переміщених осіб повинні були автоматично перейти в категорію біженців, які мали право на притулок у країнах Західної Європи. Простежено підходи британської сторони до різних етнічних груп репатріантів, визначено категорії переміщених осіб, яким не вдалося уникнути примусового повернення до СРСР згідно міждержавними домовленостями.

Станом на кінець 1945 р., у зв'язку із наростанням кризових тенденцій між урядами країн “великої трійки” та суперечностями навколо репатріаційного питання, уряд Великої Британії вирішив зупинити примусове повернення радянських *DPs*. Зокрема, це стосувалось вояків Дивізії Ваффен СС “Галичина”, які частково не потрапляли під умови примусового повернення до СРСР, а мали змогу, як біженці на притулок у Великій Британії.

Ключові слова: репатріація, переміщені особи (*DPs*), Велика Британія, біженці, Дивізія Ваффен СС “Галичина”.

Постановка проблеми. Протягом 1939–1945 рр., внаслідок воєнних дій на території Третього Рейху та його сателітів опинилось понад 10 млн. осіб, більшість з яких було вислано з місця проживання за расовими, релігійними або політичними міркуваннями. Саме тому, наприкінці Другої світової війни постало логічне питання про повернення цих осіб. Однією із важливих проблем статті є обґрунтування офіційної позиції уряду Великої Британії у питаннях репатріації, виявлення та вирішення суперечливих моментів у міжнародних домовленостях щодо її здійснення та забезпечення, прийняття відповідних законодавчих рішень та їх втілення у життя. Вивчення повоєнного досвіду врегулювання проблеми *DPs* і біженців загалом є важливим з огляду на актуальність вирішення імміграційної кризи у нинішньому світі.

Мета та завдання статті. Метою наукового дослідження є характеристика та детальний аналіз англійських урядових рішень, що стосувались визначення механізму репатріації громадян з таборів для переміщених осіб.

Аналіз публікацій із досліджуваної теми. Проблема почасти піднімалась українськими дослідниками О. Хромейчук [7, 11] та С. Плохієм [6]. Опосередковано тематики статті стосуються праці Е. Еплбом “Історія ГУЛАГу” [4] та Ю. Бошика “Політичні біженці та переміщені особи (1945–1953)” [9], у яких частково висвітлено рішення союзників у справі репатріації, наголошено на основних протиріччях та умовах її проведення.

Виклад основного матеріалу. У 1944 р. керівництво урядів США, Великої Британії та СРСР, вбачаючи неминучість капітуляції Німеччини та її спільників, дійшли згоди щодо укладення актів, котрі мали на меті розв’язати основні соціальні та політичні повоєнні проблеми. Першочергово, виникала необхідність у поверненні мільйонів громадян, які через низку причин були змушені покинути своє стале місце проживання. Таким чином, перед країнами “великої трійки” постало питання у виробленні нормативно-правових документів у справах репатріації. Зокрема, 11 червня 1944 р. керівники американської та англійської військових місій в Москві звернулись до Радянського генерального штабу із офіційним запитом, що стосувався заходів щодо військовополонених союзних країн, котрі мають бути звільнені Червоною армією внаслідок успішного військового наступу [1, с. 10].

В жовтні 1944 р. спостерігаємо спробу врегулювати питання щодо репатріації радянських громадян в рамках декількох зустрічей вищих посадових осіб СРСР та Великої Британії р. Таким чином, на зустрічі в Москві 16 жовтня 1944 р. між міністрами закордонних справ Великої Британії та СРСР Ентоні Іденом та В’ячеславом Молотовим обговорювалось питання швидкого повернення радянських громадян. Варто наголосити, що британський міністр підтримав рішення про примусову репатріацію до Радянського Союзу спеціальним конвоєм 10 тис. осіб у якнайкоротший термін. Він також зазначив про готовність англійської сторони при нагоді повернути ще 5 тис. осіб [1, с. 16]. Отже, СРСР отримав від Лондона згоду на повернення усіх без винятку громадян, які перебували в таборах для переміщених осіб незалежно від їхнього бажання.

Варто зазначити, що не для усіх британських політиків рішення Ідена було прийнятним. Зокрема, від самого початку впливові члени британського уряду, наприклад міністр економічної війни лорд Селборн та військовий міністр сер Джеймс Грігг, виступили проти примусової репатріації радянських військовополонених до СРСР, а ,зважаючи на численні звіти про самогубства радянських *DPs*, політика примусової репатріації ставала ще більш суперечливою [6, с. 303]. Проте, Іден вбачав у цьому необхідність, щоб

забезпечити співпрацю з радянською стороною у питанні повернення британських військовополонених. На його думку, репатріація не тільки знімала нагальну проблему повоєнних міжнародних відносин і позбавляла додаткової роботи військової роботи військових адміністраторів, а й відкривала шлях до прискорення репатріації військовополонених країн Заходу [6, с. 303]. Таким чином, його рішення і було втілено у реальність. Перша партія радянських переміщених осіб покинула Мурманськ 31 жовтня 1944 р., через декілька тижнів після повернення Ідена з Москви. Десять тисяч осіб відправили британськими кораблями до СРСР [6, с. 303].

Офіційні рішення прийняті в рамках Ялтинської конференції (4–11 лютого 1945 р.) між очільниками урядів США, Великої Британії та СРСР, мали вирішальне значення щодо питання репатріації радянських громадян, включно з тими українськими землями, які до 1939 р. були у складі Радянського Союзу. Безперечно, головною метою конференції стало обговорення реорганізації повоєнної Європи, в тому числі розподіл та статус Німеччини, репараційне питання, створення Організації Об'єднаних Націй. Також протягом переговорів союзниками розглядалася угода, що стосувалась військовополонених та цивільного населення, звільненого збройними силами союзного командування [5, с. 211]. Внаслідок тривалого обговорення, союзники прийняли колегіальне рішення про примусову репатріацію радянських громадян із європейських таборів для переміщених осіб. Договір про поводження та утримання звільнених військовополонених став одним із найсуперечливіших документів, підписаних у Ялті, який пізніше ще більше загострив відносини між західними демократіями та СРСР.

Варто зауважити, що вже через декілька днів після закінчення Ялтинської конференції, 7745 радянських громадян (в основному військовополонені, звільнені союзниками в 1944 р. із таборів на півночі Франції та Бельгії) переправлені до м. Ліверпуль для повернення до СРСР [6, с. 307]. Репатріантів було розміщено на трьох кораблях: “Герцогиня Бедфорд”, “Мортон-Бей” та “Принцеса Гайленда”. Ввечері, 16 лютого 1945 р. конвой прибув до Одеси. Протягом нелегкої подорожі декілька осіб вистригнуло за борт, коли судно перебувало спершу неподалік берегів Гібралтарської протоки, а згодом – Дарданелл [6, с. 308]. Як згадують очевидці тих подій: “Конвой прибув до Одеси на початку березня 1945 р. Як тільки вони дістались берегів, на бортах кораблів з'явилися співробітники НКВС. Їм одразу було надано списки полонених та рапорти радянських офіцерів, які знаходились на кораблях і вони приступили до роботи. Військовополонених вишикували на палубі, офіцер

викликав їх у певному порядку, намертво бліді люди виходили із шеренги. Після швидкого допиту, у супроводі агентів НКВС, цих осіб почали відправляти на сушу для подальших перевірочних дій” [6, с. 308]. Частину колишніх військовополонених з Одеського пересильного пункту 8 березня 1945 р. було відряджено в перевірочно–фільтраційний табір на базі 12 Запасної стрілкової дивізії, що розташовувалась в с. Алкіно під Уфою. У свою чергу, на борт кораблів конвой прийняв англійських, американських, французьких та бельгійських військовополонених, звільнених Червоною армією. 6 березня 1945 р. кораблі покинули Одеський порт [6, с. 308].

В контексті даної проблематики, варто відзначити, що після завершення Другої світової війни члени Дивізії Ваффен СС “Галичина” в першу чергу належали до категорії тих осіб, хто не бажав репатріації. Варто відзначити, що на момент закінчення військових дій вони мали окремий статус – “ворожих осіб, що здалися в полон” (*Surrendered Enemy Personnel*, Далі – *SEP*), котрі *de facto* могли уникнути в подальшому примусового повернення [7]. Зокрема, у тексті меморандуму британського міністра закордонних вказується, що більшість радянських громадян репатрійовано без перешкод, проте наголошується, що є “групи непокірних, яких, буде важко повернути, не вдаючись до застосування сили” [7]. Серед цих груп можна виділити козаків з Дону та Кубані, яких все-таки примусово повернули, а також членів дивізії Ваффен СС “Галичина”, що у 1945 р. була переукомплектована у підрозділ Першої Української Дивізії Української Національної Армії, члени якої у травні 1946 р., перебували у таборі для переміщених осіб біля м. Ріміні в Італії.

Відповідно, 30 січня 1946 р. на засіданні Комітету закордонної відбудови (*Overseas Reconstruction Committee*), канцлером герцогства Ланкастерського порушено питання щодо використання силових методів в процесі репатріації, проте зауважено, що наслідки можуть бути неприємними для уряду Великої Британії [7]. Проте, що слід розуміти під цим твердженням не роз’яснено, але водночас узгоджено, що британське командування повинно призупинити насильницьку репатріацію радянських громадян допоки ялтинські домовленості не буде переглянуто. Зокрема, 9 пунктів ялтинських рішень, які передбачали примусове повернення радянського населення, повторно переглянуто британцями в травні 1946 р., через те, що текст угоди щодо *DPs*, узгоджений на Ялтинській конференції не містить точних положень, які б позначали рівень застосування сили, допустимий для забезпечення репатріації осіб, неохочих до повернення. Також у документі йшлося про те, що варто послуговуватись принципом примусової репатріації тільки до тих громадян Радянського Союзу,

які були захоплені в німецьких мундирах, або належали до збройних сил СРСР станом на чи після 22 червня 1941 р., або за наявності прямих доказів, що вони безпосередньо надавали підтримку ворогові [7].

Таким чином, під опис даного документу потрапляли вояки Дивізії Ваффен СС “Галичина”, але був ще один критерій, необхідний для здійснення їхньої репатріації. У тексті ялтинських угод вказувалося, що “лише особи, які мали радянське громадянство і перебували на території Радянського Союзу станом на 1 вересня 1939 р., вважатимуться радянськими громадянами, які підлягають примусовому поверненню” [5, с. 215]. Згідно з цією заявою, українці, які служили в Дивізії Ваффен СС “Галичина” опинилися в особливій ситуації: попри те, що не всі члени дивізії були родом з Галичини, більшість з них стверджували, що родом з регіону, який радянська армія окупувала лише 17 вересня 1939 р. За відсутності доказів про перебування в дивізії радянських громадян, її члени повною мірою не відповідали критеріям примусової репатріації. Отож, британська влада не мала правових повноважень силоміць репатріювати їх до СРСР, але, з іншого боку, рішення дозволити понад 8 тис. особам, які здалися в полон переїхати до Великої Британії виявилось би дуже суперечливим. Таким чином, з’явилась потреба у додаткових консультаціях та переговорах між радянською та британською комісіями з питань репатріації у Європі.

Наступним кроком з боку союзників у вирішенні цієї проблеми став перегляд Женевських конвенцій 1929 р., які стосувались захисту військовополонених. Зокрема, у пункті “Репатріація після припинення військових дій”, де окреслено процес обов’язкової репатріації військовополонених, британською делегацією запропоновано розглянути детальніше пропозицію заборонити репатріацію громадян проти їхньої волі, що була висунута відповідним комітетом Червоного хреста [11, р. 8]. Отже, українським *SEP* пощастило не бути серед тих, які підлягали першочерговій репатріації. Проте, цього було недостатньо для уникнення повернення в майбутньому, оскільки усі вони мусили пройти перевірку радянської репатріаційної місії, яка, у випадку виявлення серед них громадян СРСР чи воєнних злочинців, могла наполягати на їх обов’язковому поверненню.

Зокрема, основним завданням діяльності британської делегації було оцінити, відповідно до ялтинських рішень, чи колишні дивізійники, або певна їх частина, юридично зобов’язані повернутись до СРСР, або чи можливо дозволити їм переїхати до Великої Британії як біженцям. У разі їх перевезення до Великої Британії в якості військовополонених, вони повинні бути задіяні, в

першу чергу, як робоча сила, замінюючи німецьких військовополонених, яких належало репатріювати до Німеччини [11, р. 10]. Для того, щоб зрозуміти процес перевірки дивізії британською комісією необхідно проаналізувати документ, який можна вважати одним з найважливіших доказів, використаних на підтримку перевезення дивізійників до Великої Британії та надання їм статусу *DPs*, а згодом – статусу цивільного населення. Такий аналіз дає уявлення про те, як проводилися перевірки людей в таборах, підконтрольних британській владі.

Варто наголосити, що саме “Звіт комісії у справах біженців щодо українців у таборі ворожого персоналу, який здався в полон № 374, в Італії” (*Refugee Screening Commission Report on Ukrainians in Camp № 374 Italy*) став базисом для ухвалення рішень [12]. У ньому йдеться про осіб, які перебували в таборі №374 та були захоплені у німецькій формі або певний час працювали в Німеччині як цивільні особи. Назагал, звіт налічує 8 272 особи, хоча їхня кількість час від часу варіювалась [12]. Вони раніше не проходили жодних перевірок, тому британські чиновники мали доволі обмежені відомості щодо них. До того ж мало у кого із солдатів були особисті документи, що створювало додаткові труднощі для встановлення особи. Далі у змісті звіту вміщено опис членів дивізії. Зокрема, вказано що, “майже усі чоловіки мали простий селянський тип, і справляли хороше враження, не проявляючи жодних ознак агресії чи непослуху” [12].

У звіті також присутня інформація про колишніх солдатів дивізії як порядних, простих людей, які вважають себе окремішньою однорідною групою, що не пов’язана ані з СРСР, ані з Польщею [12]. Очевидно, що полонені члени дивізії переконали британських чиновників у своїй відокремленості; вони дійсно вважали, що входили до складу окремої української етнічної групи, а більшість з них, сповідуючи націоналістичні погляди, у майбутньому сподівались побачити Українську державу незалежною.

Зокрема, у звіті також стверджується, що якщо радянська місія теж перебувала у таборі для переміщених осіб м. Ріміні, для того, аби переконати, на їхню думку, “радянських громадян” у необхідності повернення. Варто зауважити, що за свідченнями Девіда Галдейна Портера, члена комісії з перевірки біженців дипломата Фіцроя Маклейна, радянська комісія залишила табір із висновком що, колишні члени дивізії в Ріміні таки були громадянами СРСР, і оскільки їм не вдалося переконати останніх повернутись назад добровільно, радянський уряд вимагатиме їх примусової репатріації як військових злочинців та нацистських колаборантів [7]. Таким чином, згідно із

даними звіту, британська комісія розуміла нагальність швидкого вирішення питання щодо долі вояків Дивізії Ваффен СС “Галичина”.

Наприкінці звіту, комісія висуває свої пропозиції щодо подальшого врегулювання долі українських *DPs*. Д. Портер принагідно зазначав, що необхідним є з’ясувати, чи хтось із членів дивізії занесений до іменного протоколу списку Комісії Організації Об’єднаних Націй з питань військових злочинів, або у Центральний реєстр військових злочинців та підозрюваних осіб [12]. Щоправда, даний пункт було неможливо виконати, зважаючи на брак інформації щодо справжніх імен чи особистих даних дивізійників.

Отже, усі ці чинники у поєднанні із нестачею відомостей британців щодо того, ким саме були ці українці та небажання чиновників викликати чергові репатріаційні суперечності, допомогли українським *SEP* отримати дозвіл переїхати до Великої Британії та зрештою, уникнути репатріації. Проте, варто зазначити про відсутність офіційних документів, які б чітко підтверджували, що саме ці умови вплинули на досить контроверсійне рішення британської влади дозволити більш ніж 8 тис. українцям, які здалися в полон, переїхати до Великої Британії. Чітко зрозуміло, що до уникнення ними репатріації призвело поєднання різних факторів, тим самим, роблячи справу Дивізії Ваффен СС “Галичина” справді унікальною в порівнянні з іншими групами *DPs*, як от козаки з Дону та Кубані, а також члени Російської Визвольної Армії (Далі – РВА) генерала Андрія Власова, котрих, з допомогою обману, силоміць репатріювали до Радянського Союзу [4, с. 378]. Принагідно, варто вказати, що і козаки, і російські військові, що перейшли на бік вермахту, всілякими способами сподівались на уникнення примусової репатріації та прагнули будь-яким способом отримати політичний притулок в країнах Європи. Проте, їхні сподівання виявились марними: британський уряд, виконуючи зобов’язання перед СРСР в рамках ялтинських домовленостей, видав радянській владі близько 50 тис. козаків із сім’ями та 2/3 членів РВА, які знаходились в союзних зонах окупації [4, с. 381].

Водночас, до британської комісії почала надходити інформація про наявність серед українських переміщених осіб радянських громадян. У звіті зауважено, що “якщо ми приймемо усіх їх, як переміщених осіб, нас можуть справедливо звинуватити у переховуванні зрадників та воєнних злочинців” [12]. Все ж, на думку комісії, члени Дивізії Ваффен СС “Галичина” частково підпадали під категорію “зрадників”, будучи особами, які надали допомогу та підтримку ворогові. Таким чином, Д. Портер робив висновок, що дане твердження, безсумнівно, стосується більшості, якщо не усіх

дивізійників [12]. Однак, така суперечлива констатація факту не вплинула на рекомендацію британського чиновника не повертати їх. Він поділяє думку, що їх підтримка німецької армії була “випадковою, а не засадничою” [12]. Їхні прагнення до утвердження незалежності України після Другої світової війни, на його думку, вважались наївними та безперспективними. Отже, британський звіт вийшов цілковито позитивним щодо долі українських *DPs* і водночас, відповідав пунктам ялтинським угод, а тому – не створював жодних перешкод урядові прийняти пропозицію Д. Портера та дозволити дивізійникам переїхати до Великої Британії.

Варто наголосити, що наприкінці 1945 р. міністр закордонних справ Великої Британії Е. Іден відзначав: “Якщо ми зробимо так, як цього хоче радянський уряд, і повернемо їм усіх військовополонених, незважаючи на їхнє бажання, то більшість із них відправимо на вірну смерть” [6, с. 300]. Він вважає, що більшість *DPs* не є зрадниками, а всього лиш політичними біженцями. Поступово відносини між СРСР та країнами Заходу, в тому числі Великою Британією погіршились, що у свою чергу, відобразилось на завершеності процесу репатріації. Важливу роль у цьому відіграло різне бачення та трактування прав людини в Радянському Союзі та у західних демократій. Починаючи, з літа 1945 р. все частішими стають випадки отримання переміщеними особами статусу біженців.

Варто зазначити, що вже до зими 1945 р. ситуація з репатріацією у британсько-радянських відносинах різко загострилася і до весни 1946 р. процес дещо призупинився. Беручи до уваги зростання напруженості у відносинах з СРСР, уряд Великої Британії, а саме – Міністерство праці та народної служби в особі міністра Джозефа Айзекса прийняло рішення полегшити переїзд *DPs* на територію материка [2, с. 2]. Зокрема, протягом 1947–1948 рр. було підготовлено своєрідний “підручник” для європейських добровільних робітників, брошуру під назвою “Щоб допомогти вам оселитись у Британії”, котра стала своєрідним дороговказом та спасінням чималій кількості переміщених осіб.

Брошура за своїм змістом складається із 13 розділів та своєрідного вступу – салютації усім *DPs*, у якій зазначається, що уряд радий вітати усіх новоприбулих у Великій Британії та запевняє, що британський народ є дружелюбним та толерантним, а також вказується, що ця книжечка покликана допомогти їм осісти та знайти відповіді на щоденні питання, з якими доведеться стикатись [2, с. 4].

Перший розділ безпосередньо стосувався праці, а саме – можливості знайти роботодавця в уряді Праці. Для цього необхідно було прийти в будь-яке відділення та безоплатно зареєструватись, надавши особисту інформацію. Такі уряди знаходились в кожному окрузі чи частині міста, та, зазвичай, забезпечувались перекладачами англійської, французької та німецької мов [2, с. 5]. Відповідно, у другому розділі брошури зазначено про необхідність у вивченні будь-якої із іноземних мов, вказаних вище. Зокрема, тут описано, що мови можна було навчатись у живому спілкуванні із населенням, за допомогою словників та підручників, шляхом відвідування безкоштовних лекцій, організованих місцевою шкільною владою чи іншими установами, а також, слухаючи радіо BBC в спеціально відведені години у повільному темпі [2, с. 7–11].

У третьому розділі йшлося про права переміщених осіб. Зокрема, зазначалось, що вони несуть повну відповідальність відповідно до законодавства, як і громадяни Сполученого Королівства, але не мають права обирати чи бути обраними до місцевих чи державних органів влади [2, с. 11–13]. Окрім того, кожен 14 день свого перебування на території Великої Британії необхідно відмічатись у поліції; також, у випадку хвороби, сімейних чи інших причин повідомляти уряд Праці чи поліцію. Також заборонялось самовільно змінювати місце праці чи роботодавця без погодження Міністерства праці та народної служби або уряду Праці. У разі порушення однієї із вищевказаних вимог, Міністерство внутрішніх справ видавало наказ про негайну депортацію чи арешт [2, с. 14].

Разом з тим, усі *DPs* мали право на вільне користування освітніми та медичними закладами, можуть брати шлюб із британцями, і, у випадку народження дітей, останні стають громадянами Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. Не менш важливими були релігійні та духовні свободи, можливість відвідувати храми різних конфесій. Для отримання громадянства, переміщеним особам необхідно прожити на території Сполученого королівства чи в одній із королівських доміній за морем не менше ніж п'ять років, та бути “зразковим жителем без сутічок із поліцією” [2, с. 17–19].

Четвертий параграф стосувався оподаткування та державного забезпечення переміщених осіб. Зокрема, усі *DPs* змушені були платити доходний податок, що становив 1/5 заробітної платні [2, с. 20]. Окрім того, у екстрених випадках, держава могла дати відстрочку у виплаті податків. Зазвичай така практика мала місце у випадку смерті одного із подружжя, промислового каліцтва чи втрати

місця праці. Важливим також було і державне забезпечення, яке окрім тимчасового звільнення від оподаткування, могло здійснюватись у вигляді одноразової грошової допомоги чи місячної надбавки до оплати праці [2, с. 21].

У п'ятому пункті маємо відомості про систему пайкування, тобто розподіл продуктів першої необхідності між новоприбулими громадянами. Конкретно зазначається, що одразу після прибуття та реєстрації, кожному *DPs* видавалась так звана пайкова книжка, у якій знаходились купони на придбання речей першої необхідності (продукти, одяг, засоби гігієни). Термін дії цієї книжечки становив рік (від липня до липня), тому важливим було її раціонально використовувати. У разі втрати чи крадіжки пайкової книжки, місцевий Харчовий уряд був зобов'язаний видати нову та відновити втрачені купони [2, с. 23–32].

Шоста частина брошури регламентувала надання безоплатної медичної допомоги та лікування, у сьомому зазначалось про доступність освіти. Зокрема, діти віком від 5 до 15 років мусили відвідувати школу, для дорослих організовувались вечірні інститути з технічною спрямованістю та можливістю відвідування у позаробочий час [2, с. 30–35]. Усі охочі також могли за попередньою реєстрацією відвідувати бібліотеки. У восьмому розділі вказано про можливість відвідування церков різних обрядів, а також долучатись до відповідних організацій при храмах, що займались організацією культурного та суспільного життя [2, с. 37–38].

Дев'ятий розділ містив інформацію про відпочинкові влаштування. Для жінок це могли бути “жіночі інститути”, для дітей – організація “Пласт”, для чоловіків – Християнський Союз Молодих Чоловіків [2, с. 38–39]. Останні параграфи брошури стосувались грошових відносин, еквівалентів систем мір та ваги, які застосовувались у Великій Британії, а також зазначено усі види транспорту та зв'язку, що існували у Сполученому Королівстві [2, с. 39]. Таким чином, аналізуючи даний документ, можна з впевненністю зауважити, що офіційний Лондон не лише прихильно ставився до репатріації переміщених осіб, а й усіляко підтримував, заохочував та полегшував її здійснення.

Висновки. Отже, проблема репатріації громадян СРСР після Другої світової війни постала ще у 1944 р. Саме тоді було створено спеціальні комісії, органи та інституції для забезпечення процесу якнайшвидшого повернення громадян. У ході Ялтинської конференції трьох союзних держав, країни Заходу підтримали позицію Кремля щодо примусової репатріації усіх радянських *DPs*, яка і була здійснена у 1945 р. Проте, зважаючи на суттєві відмінності у поглядах на саму репатріацію, її характер та категорії переміщених осіб, країни

Заходу з часом, відмовившись від примусу, почали надавати допомогу у поселенні усім тим, хто не бажав повернутись до СРСР. Одним із найяскравіших прикладів цього є переїзд колишніх вояків Дивізії Ваффен СС “Галичина” до Великої Британії та її домініонів, через що радянський уряд часто дорікатиме офіційному Лондону. Таким чином, можна стверджувати, що процес репатріації не було здійснено в повній мірі через: не однострійність та безкомпромісність рішень союзників щодо цього питання, нечіткість формування самих категорій *DPs*, небажання самих переміщених осіб до повернення. Політика Великої Британії еволюціонувала: від беззастережного дотримання міждержавних домовленостей до розрізнення категорій репатріантів та надання їм можливості емігрувати на материк.

Список використаної літератури та джерел:

1. Арзамаскин Ю. Тайны советской репатриации / Ю. Арзамаскин // Москва, 2015. – 349 с.
2. Айзекс Дж. Щоб допомогти Вам оселитись у Британії. Підручник для європейських добровільних робітників / Дж. Айзекс. – Лондон, 1948. – 59 с.
3. Боляновський А. В. Дивізія “Галичина” / А. В. Боляновський. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. – 528 с.
4. Еплбом Е. Історія ГУЛАГу / Е. Еплбом / Пер. з англ. 2-ге вид. – Київ: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2006. – 511 с.
5. Крымская конференция руководителей трёх союзных держав — СССР, США и Великобритании. 4–11 февраля 1945 г.: сборник документов. – Москва.: Политиздат, 1984. – 502 с.
6. Плохій С. М. Ялта. Ціна миру / С. М. Плохій / Пер. з англ. 2-ге вид. – Харків, 2019. – 416 с.
7. Хромейчук О. Історія упереджень: сприйняття дивізії “Галичина” в 1947 і в 2011 роках / О. Хромейчук. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.historians.in.ua/index.php/en/avtorska-kolonka/97-olesya-khromeychuk-istoriia-uperedzhen-spryniattia-dyvizii-halychyna-v-1947-i-v-2011-rokakh> (Дата звернення – 10.09.2019)
8. Bethell N. The Last Secret New York / N. Bethell. – New York: Basic Books, 1974. – 287 p.
9. Boshyk Y. Political Refugees and “Displaced Persons”, 1945–1954: A Selected Bibliography and Guide to Research with Special Reference to the Ukrainians./ Y. Boshyk/ The Canadian Institute of Ukrainian Studies, The University of Alberta. – Edmonton, 1982. – 423 p.
10. Dismukes D.E. The Forced Repatriation of Soviet Citizens: A Study in Military Obedience / D. E. Dismukes/. – Monterey, 1996. – 158 p.
11. Khromeychuk O. Memory, Identity and the Waffen SS “Galicia” in the Light of the Post-War Displacement // O Khromeychuk/ Fourth Annual Danyliw Research Seminar in Contemporary Ukrainian Studies Chair of Ukrainian Studies University of Ottawa (Canada), October 23–25, 2008. 2–19 p.
12. Screening Commission Report. [online] / Internet Archive. Available at https://collections.ushmm.org/findingsaids/RG-67.050M_01_fnd_en.pdf (Accessed – 13.08.2019)
13. Wyman M. DPs: Europe’s Displaced Persons (1945–1950) / M. Wyman. – Ithaca: Cornell University Press, 1998. – 272 p.

References:

1. Arzamaskin, Yu. (2015). *Tayny sovetskoy repatriatsii*. Moskva: Veche.

2. Ajzeks, Dzh. (1948). *Shhob pomohty Vam oselytys" u Brytaniyi. Pidruchnyk dlya yevropejs"kyx dobrovil"nyx robotnykiv*. London.
3. Bolyanovskiy, A. (2000). *Dyviziya "Halychyna"*. L'viv: Instytut ukrayinoznavstva im. I. Kryp'yakevycha NAN Ukrayiny.
4. Eplbom, E. (2006). *Istoriya HULAHu*. Kyiv: Vyd. dim "Kyievo-Mohylyans"ka akademiya".
5. *Krymskaya konferencyya rukovodytelej trëx soyuznykh derzhav — SSSR, SShA y Velykobrytanyy. 4–11 fevralya 1945 h.* (1984): sbornyk dokumentov. Moskva: Polytyzdat.
6. Ploxij, S. (2019). *Yalta. Cina myru*. Xarkiv.
7. Xromejchuk, O. *Istoriya uperedzhen": spryjnyattya dyvizii "Halychyna" v 1947 i v 2011 rokax*. Retrieved August 10, 2019, from <http://www.historians.in.ua/index.php/en/avtorska-kolonka/97-olesya-khromejchuk-istoriia-uperedzhen-spryniattia-dyvizii-halychyna-v-1947-i-v-2011-rokakh>.
8. Bethell, N. (1974). *The Last Secret New York*. New York: Basic Books.
9. Boshyk, Y. (1982). *Political Refugees and "Displaced Persons", 1945–1954: A Selected Bibliography and Guide to Research with Special Reference to the Ukrainians*. Edmonton: The Canadian Institute of Ukrainian Studies, The University of Alberta.
10. Dismukes, D.E. (1996). *The Forced Repatriation of Soviet Citizens: A Study in Military Obedience*. Monterey.
11. Khromejchuk, O. (2008). *Memory, Identity and the Waffen SS "Galicia" in the Light of the Post-War Displacement*. Ottawa : Fourth Annual Danyliw Research Seminar in Contemporary Ukrainian Studies.
12. *Screening Commission Report*. Retrieved August 13, 2019, from https://collections.ushmm.org/findingsaids/RG-67.050M_01_fnd_en.pdf.
13. Wyman, M. (1998). *DPs: Europe's Displaced Persons (1945–1950)*. Ithaca: Cornell University Press.

Olena Naumenko, PhD student
Ivan Franko National University of Lviv
Lviv, Ukraine

POLITICS OF BRITISH GOVERNMENT FOR THE REPATRIATION OF SOVIET DPs FROM WESTERN EUROPE IN 1944-1948

Abstract. *The article describes the legal aspect of repatriation of displaced people in British government; The article describes the legal aspect of British politics on repatriation of displaced people; briefly outlines and analyzes the decisions of international meetings of senior officials, that were called upon maintain the organization and operation of this process; discloses the essence and significance of the Yalta agreements for the return of displaced people. In particular, after the Yalta conference, we can clearly see the formation of two separate approaches to repatriation. Thus, we can make a conclusion, that at first time the USSR people's repatriation had a forcing nature, according to Yalta agreements and clarified protocol to them. But in future, the USA and Great Britain's governments, especially, after the beginning of Cold War, were giving all kinds of legal and material help DPs, which, because of personal reasons and motives, didn't aspire to come back, that, in return, on the other hand, considerably deteriorated inter union relations.*

The Soviet government sought to return all displaced people without any exception, while the Great Britain gave an alternative to all those people, who didn't want to return to their homeland. In view of this claim, such people were transferred automatically from the category of displaced people to the category of refugees eligible for shelter in Western Europe. The approaches of the British side to different ethnic groups of repatriates are traced; the categories of displaced persons who have not been able to avoid forced return to the USSR under interstate agreements have been identified.

As of the end of 1945, with the rise of crisis trends between the governments of the Big Three countries and the controversy surrounding the repatriation issue, the British government decided to halt the forced return of Soviet DPs. In particular, its concerned soldiers of the Waffen SS Galychyna Division, who did not partially come under the conditions of forced return to the USSR, but were able to use the refugee shelter in the Great Britain.

Key words: repatriation, displaced person (DPs), Great Britain, refugees, Division Waffen SS “Galicia”.

Надійшла до редколегії 27.08.2019.